

<https://doi.org/10.60056/CCL.2024.10.14-21>

Milena KIROVA¹

A Time for Dystopias / Време за дистопии

Abstract

This text is an introduction to the theme of this issue. First, it briefly overviews the place and the functions of the literary genre of dystopia in present-day world literature. It then outlines the history of the genre in Bulgarian literature from its almost complete absence until 1989 to the rise of a true dystopian wave in the second decade of the new century. In its last part, the text points out how the thirteen articles published inside can be divided into three groups in terms of their subject matter and disciplinary approach.

Keywords: dystopia; Bulgarian literature; novel; 21st century

Резюме

Време за дистопии

Този текст е въведение към тематиката на този брой. Отначало той представя накратко мястото и функциите на литературния жанр дистопия в световната литература днес. След това очертава историята на жанра в българската литература от неговата почти пълна липса преди 1989 година до надигането на истинска дистопична вълна през второто десетилетие на новия век. В последната си част текстът посочва как тринайсетте статии, публикувани вътре, могат да се разделят на три групи според тяхната тематика и дисциплинарен подход.

Ключови думи: дистопия; българска литература; роман; XXI век

The literary genre of dystopia arose at the intersection of three earlier genres: social utopia, science fiction, and political satire. It has grown in popularity over the last hundred years and is one of the most dynamic forms of fiction – traditionally in Western literature, but more recently in Eastern literature, as well. Some scholars argue that it has succeeded in overtaking the popularity and importance of science

¹ **Milena KIROVA** (PhD University of Sofia, Doctor Habil.) is Professor of Literature and Biblical Studies at the University of Sofia. She teaches and publishes in the areas of Bulgarian Literature and Gender Studies of the Hebrew Bible. She has authored fifteen books and edited twelve volumes, among which is the first *History of Bulgarian Literature Written by Women* (Vol. 1, Altera, 2009; vol. 2, Altera, 2013). Her monographs include *Bulgarian Literature of the 21st Century* (Colibri, 2023), *History of Bulgarian Literature 1878-1918* in 3 volumes (Colibri, 2016-2018), also published in German, *Biblical Femininity. Mechanisms of Construction, Politics of Representation* (Sofia University Press, 2005). In 2020, Sheffield Phoenix Press published her monograph *Performing Masculinity in the Hebrew Bible*. For 25 years, Milena Kirova had been writing about newly published books for the *Kultura* specialised weekly newspaper authoring more than 700 reviews. ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-8769-9128>

fiction. One of the most important reasons for this is the metamorphosis of the genre into a distinct type of fiction, a narrative matrix that can be adapted to other genres and types of narrative. This has profoundly changed attitudes towards the genre. Dystopia entered the realm of extra-genre or “serious” literature; dystopian foresight is becoming a practical act with which many writers respond to the crises that beset our world.

Until recently a genre novel in the realm of popular reading, dystopia is now triumphing in the work of world-renowned authors, including Nobel Prize winners, such as José Saramago, and winners of major European prizes, such as Michel Houellebecq and Hervé Le Tellier. The 2023 International Booker Prize awarded to Bulgarian writer Georgi Gospodinov for *Time Shelter* (translated by Angela Rodel) confirmed this trend. However, it also offers us the prospect of something else. Works created on the matrix of dystopian fiction have a greater chance of entering global exchange, or what world literature today is, according to the popular theory of David Damrosch.

In modern Bulgarian literature produced after 1878, dystopia has a symptomatically weak tradition; somehow, we have always got away with it, hastening to make up for the lack of more “serious” genres and problems. With a little goodwill, we could find elements of the dystopian in the Diabolism literary current between the two world wars, especially in the early stories of Svetoslav Minkov. Dystopia, in a process organised and controlled by state institutions, was not allowed in the public sphere in the period between the end of the Second World War and the early 1990s. And logically so, because its satire is rooted in the fear of a kind of state totalitarianism whose ideology and absurd orders are portrayed in grotesque-hyperbolic terms. There were, however, a few exceptions, such as Haim Oliver's novel *Energan 22*, which in 1981 slipped through the eye of the needle of state censorship (perhaps because of its author's “clean” resume in terms of loyalty to the ruling regime), or Vladimir Svintila's *The Plateau*, which was presciently left “in a drawer”, or Agop Melkonyan's *Death in the Shell*, which was not published even in 1989, already on the threshold of political change.

It was only after 1989 that the situation began to change, slowly at first, amidst all the unrest and anxiety in the public sphere. In 1990, the anthology *Black Sun* was published: and Karel Čapek's play *R. U. R.*, Yevgeny Zamyatin's novel *We* and George Orwell's *Animal Farm* appeared for the first time in Bulgarian with a delay of up to seventy years. The 1990s and the first decade of the 21st century were marked by the writing of local dystopian works – first a few short stories by Alek Popov followed by two or three novels in the field of popular fiction. The 2000s had not yet come to an end when dystopian fiction began to infiltrate the work of authors claiming social influence: Momchil Nikolov, Radoslav Parushev,

and Vladimir Levchev. In the 2010s, dystopia literally raced ahead. By the beginning of the 2020s, we can already speak of a distinct wave which continues to accumulate the presence of more and more new names: Petar Denchev, Petar Delchev, Ina Valchanova, Vasil Georgiev, Vladimir Poleganov, Dimana Trankova, Vladislav Todorov, Emilia Dvorianova, Zornitsa Garkova, Nicholas (Nikolai) Dimitrov, Georgi Tenev, Zahari Karabashliev, Nedyalko Slavov, Elena Koleva, etc. (I have listed them in the order of the novels they have published; some of the authors have already published two). It is easy to see that the dystopian wave has brought together many, but also quite different writers. Again, diversity is the most characteristic feature that seems to unite their works; the narratives range from classical socio-political dystopia (of the Orwell-type) to cyberpunk and even “folkpunk” novels. It is as if Bulgarian literature is trying to make up for all that it has missed out on in the last hundred years.

Similarly (though belatedly) to this trend, interest in dystopian literature has also been awakened in literary criticism. The delay was due to the prevailing view that the genre (beyond its earliest classics) belonged to popular fiction; it is no coincidence that those who began to write about it were predominantly young scholars. The current edition of *Colloquia Comparativa Litterarum* reflects clearly this situation. However, all the authors in this issue demonstrate a high level of erudition in the field of Western dystopian tradition, and two of them even discuss works by Bulgarian writers as belonging to contemporary world literature. Taken as a whole, the thirteen articles illustrate the variety of thematic orientations and critical approaches characteristic of contemporary studies of the dystopian narrative.

We can divide them, albeit hypothetically, into three parts. The first six begin with an in-depth theoretical study by Nikita Nankov on the genetic relationship between the philosophical-aesthetic category of the utopian-dystopian and the literary genre known as socio-political utopia-dystopia. The utopian-dystopian dialectics play a key role in contemporary literary studies in general; it is elaborated in the following five articles by Vladimir Poleganov, Anton Nikolov, Laure Lévêque, Marcela Mironova and Galina Georgieva. Each article traces it in its own/different historical and geopolitical context: Vl. Poleganov unravels the delicate relationship between two non-fiction texts by the American psychologist William James, a short story by Ursula Le Guin, and a novel by Bernard Wolfe; Ant. Nikolov compares utopian and dystopian narratives in Bulgarian literature of the socialist era to find a curious analogy in their attitude to nature and the ruthless exploitation of its resources; Laure Lévêque, resurrects a forgotten novel by the French writer Didier de Chousy, which turns the Enlightenment’s “craze for scientism and positivism” on its head; M. Mironova leads the reader into the unexpected closeness between a Bulgarian and an English novel to show how the dystopian imagery in their plots is based precisely on Thomas

More's classic *Utopia*; G. Georgieva compares the short story *Dzhan* by Andrei Platonov with the novel *The Possibility of an Island* by Michel Houellebecq; despite the difference of almost a century, both works “navigate” in a similar way between the literary suggestions of utopia and dystopia.

The second group also contains six articles that make bold comparisons between different eras and faraway places. Aurélie Le Formal links the fairy-tale narrative of *The Arabian Nights* to Margaret Atwood's most famous novel *The Handmaid's Tale*; Issam Boulsibat takes a contemporary Algerian writer back to the Enlightenment genre of *conte philosophique* and Voltaire's *Candide*; Nikolai Genov draws an extensive comparison between Samuel Butler's Victorian satire *Erewhon* and the novel *The Other Dream* by the young Bulgarian author Vladimir Poleganov. Olena Picciocchi orchestrates a “poetic and dystopian quadrilateral” comparing dystopian elements of the poetic worlds constructed by Vladimir Mayakovsky and Frank O'Hara, Sergei Essenin and Jim Harrison. Finally, Vladimir Sabourin delves into one of Victor Pelevin's latest novels using it as a paradigmatic example of “key constants and trends” in twenty-first century Russian literature.

The third section is the shortest, understandably for a journal that engages in comparative studies of literary works. It contains only two, yet very interesting articles, produced with an interdisciplinary approach. In the first of these, Ioana Pankova, not least from the position of her professional experience as a film producer and festival manager, compares the novel *The Stepford Wives* by Ira Levin with its first screen adaptation in 1975 focusing on the “trajectories of gender, genre, race, and class” therein. The second article, by Nataliya Atanasova, could also have belonged to the first part, as it juxtaposes two symptomatic manifestations of the utopian and dystopian imagination in our world: the world-famous Disneyland attraction with an art installation by British street artist Banksy.

The thematic diversity of the articles, once again I will say, is representative of the wide range of interest in the dystopian on a global scale, on the one hand, and of the current upsurge in the interest of Bulgarian literary studies toward it, on the other hand. I hope that this issue of *Colloquia Comparativa Litterarum* will be just the beginning of a series of periodicals and non-periodicals in which researchers from different countries will continue to cooperate.

Милена КИРОВА

Време за дистопии

Литературният жанр дистопия израства в пресечната точка на три други, предходни на него жанра: социална утопия, научна фантастика и политическа сатира. През последните вече стотина години той печели нарастваща популярност и се нарежда сред най-динамично развиващите се форми на белетристика – по традиция в западната, но напоследък и в източната литература. Някои изследователи твърдят, че е успял да задмине популярността и значението на научнофантастичното четиво. Сред най-важните причини за това е метаморфозата на жанра в отделен тип фикция, в повествователна матрица, която може да се адаптира към други жанрове и видове наратив, а това силно променя и отношението към него. Дистопията навлиза в пространството на извънжанровата, или „сериозната“ литература; дистопичната прогностика става практическо действие, с което много писатели реагират на кризите, връхлитащи нашия свят.

До неотдавна жанров роман в полето на популярното четиво, днес дистопията триумфира в творчеството на световно известни автори, включително лауреати на Нобелова награда като Жозе Сарамаго, и носители на големи европейски отличия като Мишел Уелбек и Ерве Льо Телие. Наградата „Международен Букър“ 2023, присъдена на българския писател Георги Господинов за „Времеубежище“, потвърждава тази тенденция. Тя обаче ни дава възможност да видим и нещо друго. Произведенията, създадени върху матрицата на дистопичната фикция, имат повишен шанс да влязат в световен обмен, или в това, което представлява световната литература днес според популярната теория на Дейвид Дамрош.

В модерната българска литература, създадена след 1878 г., дистопията има симптоматично слаба традиция – някак все сме се разминавали с нея, бързайки да наваксаме липсата на „посериозни“ жанрове и проблеми. С малко добро желание бихме могли да открием елементи на дистопичното в диаволизма между двете световни войни, особено в ранните разкази на Светослав Минков. Във времето между края на Втората световна война и началото на 90-те години дистопията – организирано, под контрола на държавните институции – не е допускана в публичното пространство. И напълно логично, защото нейната сатира се корени в страха от някакъв вид държавен тоталитаризъм, чиито идеология и абсурдни порядки се изобразяват в гротескно-хиперболичен план. Все пак има няколко изключения като романа „Енерган 22“ на

Хаим Оливер, промъкнал се през иглените уши на държавната цензура (може би заради „правилната“ биография на нейния автор) през 1981 г., или „Платото“ на Владимир Свинтила, предвидливо оставен да чака „в чекмедже“, също така „Смърт в раковината“ на Агоп Мелконян, не успял да излезе дори през 1989 г., вече на прага към политическите промени.

Ситуацията започва да се променя едва след 1989 г., отначало бавно покрай всички вълнения и тревоги в общественото пространство. През 1990 г. е публикувана антологията „Черно слънце“: със закъснение до седемдесет години се появяват на български език пиесата „Р. У. Р.“ на Карел Чапек, романите „Ние“ на Евгений Замятин и „Фермата“ на Джордж Оруел. През 90-те години на ХХ и първото десетилетие на ХХІ век са написани и родни дистопични творби – отначало няколко разказа на Алек Попов, после два-три романа в полето на популярното четиво. Първото десетилетие още не е завършило, когато дистопичната фикция нахлува в творчеството на автори с претенцията за социално влияние: Момчил Николов, Радослав Парушев, Владимир Левчев. През второто десетилетие дистопията буквално се втурва напред. В началото на третото вече можем да говорим за оформена и различима вълна, която продължава да трупа присъствието на нови и нови имена: Петър Денчев, Петър Делчев, Ина Вълчанова, Васил Георгиев, Владимир Полеганов, Димана Трънкова, Владислав Тодоров, Емилия Дворянова, Зорница Гъркова, Николас (Николай) Димитров, Георги Тенев, Захари Карабашлиев, Недялко Славов, Елена Колева... (изброявам ги според последователността на романите, които са публикували; някои от авторите вече имат по два). Лесно е да се види, че дистопичната вълна е събрала много, но и много различни писатели. Пак разнообразието е най-характерната черта, която сякаш единствена обединява техните произведения; наративите варират от класическата социално-политическа антиутопия (тип Оруел) до киберпънк и дори „фолкпънк“ романи. Изглежда така сякаш българската литература се е напегнала да навакса всичко, което е изпуснала през последните сто години.

По аналогия на тази тенденция (макар и със закъснение) интересът към дистопичната литература се раздвижи и в критическото пространство. Закъснението дойде от битувашото в България мнение, че жанрът (извън неговата най-ранна класика) принадлежи към популярното четиво; неслучайно тези, които започнаха да пишат, са преобладаващо млади изследователи. Ситуацията се вижда и в настоящия брой на „Colloquia Comparativa Litterarum“. За сметка на това обаче всички включени автори демонстрират висока ерудиция в полето на западната дистопична традиция, а двама от тях дори обсъждат творби от български писатели като част от съвременната световна литература. В своята цялост тринайсетте статии са илюстрация на голямото разнообразие

от тематични посоки и критически подходи, характерно за съвременните изследвания на дистопичния наратив.

Можем да ги разделим, макар и хипотетично, на три части. Първите шест започват със задълбочено теоретично изследване от Никита Нанков върху генетичната връзка между философско-естетическата категория *утопично-дистопично* и литературния жанр, познат като *социално-политическа утопия-дистопия*. Диалектиката утопично-дистопично по принцип играе ключова роля в съвременните литературни изследвания; тя е разработена и в следващите пет статии – от Владимир Полеганов, Антон Николов, Лор Левек, Марчела Миронова и Галина Георгиева. Всяка статия я проследява в свой/различен исторически и геополитически контекст: Вл. Полеганов разнища деликатните взаимоотношения между два нехудожествени текста на американския психолог Уилям Джеймс, един разказ от Урсула Ле Гуин и роман от Бърнард Улф; Ант. Николов сравнява утопични с дистопични сюжети в българската литература от времето на социализма, за да открие любопитна аналогия в тяхното отношение към природата и в безмилостната експлоатация на нейните ресурси; Лор Левек възкресява един забравен роман от френския писател Дидие дьо Шуси, който обръща с главата надолу просвещенската „полуда по сциентизма и позитивизма“; М. Миронова отвежда читателя към неочакваната близост между един български и един английски роман, за да покаже как дистопичната образност в техните сюжети е базирана тъкмо в класическата „Утопия“ на Томас Мор; Г. Георгиева сравнява разказа „Джан“ от Андрей Платонов с романа „Възможност за остров“ от Мишел Уелбек: въпреки разликата от близо век двете произведения „навигират“ по сходен начин между литературните внушения на утопията и дистопията.

Втората група съдържа също шест статии, които правят смели съпоставки между различни епохи и далечни места. Орели Льо Формал свързва приказния наратив на „1001 нощ“ с най-известния роман на Маргарет Атууд „Разказът на прислужничката“; Исам Булксибат отвежда един съвременен алжирски писател назад към просвещенския жанр *conte philosophique* и Волтеровия „Кандид“; Николай Генов с широк замах сравнява викторианската сатира „Erewhon“ на Самюъл Бътлър с романа „Другият сън“ на младия български писател Владимир Полеганов. Олена Березовска Пичоки оркестрира истински поетически квартет, сравнявайки дистопични елементи на поетическите светове, съградени от Владимир Маяковски и Франк О’Хара, Сергей Есенин и Джим Харисън. Владимир Сабоурин най-сетне се задълбочава в един от последните (засега)

романи на Виктор Пелевин, използвайки го като парадигматичен пример на „ключови константи и тенденции“ в руската литература през XXI век.

Третият раздел е най-кратък, разбираемо за списание, което се ангажира със съпоставителни изследвания на литературни творби. Той съдържа само две, но много интересни статии, създадени с интердисциплинарен подход. В първата от тях Йоана Панкова, не на последно място от позицията на своя професионален опит като филмов продуцент и фестивален мениджър, сравнява романа „Степфордските съпруги“ от Айра Левин с неговата първа екранизация от 1975 г., поставяйки фокус върху „траекториите на джендъра, жанра, расата и класата“ в тях. Втората статия, от Наталия Атанасова, можеше да принадлежи и към първата част, тъй като съпоставя две симптоматични прояви на утопичното и дистопичното въображение в нашия свят: световно известната атракция „Дисниленд“ с една временна арт инсталация от британския „уличен художник“ Банкси. Тематичното разнообразие на статиите, още веднъж ще кажа, е представително за широкия диапазон на интереса към дистопичното в глобален мащаб, от една страна, за настоящия подем в интереса на българското литературознание към него, от друга страна. Надявам се, че този брой на „Colloquia Comparativa Litterarum“ ще бъде само началото на поредица от периодични и непериодични издания, в които ще продължат да си сътрудничат изследователи от различни страни.

Literature

Кирова, М. Литература, власт и въображение: потребността от дистопия в българския роман през XXI век. – *Лингвистика. Интерпретация. Концепции*. 2024 (I) 1, 92-113. [Kirova, M. Literatura, vlast i vaobrazhenie: potrebnostta ot distopiya v balgarskiya roman prez XXI vek. – *Lingvistika. Interpretatsiya. Kontseptsii*. 2024 (I) 1, 92-113].

Парушев, Ч. *Срещушовешкото. Антиутопичният жанр в литературата през XX век*. София, ВС Пъблишинг, 2021. [Parushev, Ch. Sreshtuchoveshkoto. Antiutopichniyat zhanr v literaturata prez XX vek. Sofia, VS Publishing, 2021].

Popov, Alexander. *Zone Theory: Science Fiction and Utopia in the Space of Possible Worlds* (Ralahine Utopian Studies, 28) 2023.